

KARA VÂİZ VE MEVLİD'İ

RABİA DOĞRU*

Qara Waiz and His Mawlid

Abstract: “Mawlid” which literally means birth, birth place and birthday is a genre that expresses some phases of our Prophet’s life and especially his birth with praise in our literature. Among first written Turkish mawlids, literary work of Sulaiman Chalabi called *Wasilat al-Najat* was admired so much and became a source of inspiration for subsequent mawlids. After appearing as a separate genre, many mawlids have been written. One of them is *Mawlid* of Qara Waiz which is the subject of this research. Qara Waiz, whose pseudonym is "Preacher", is Mullah Arab who lived probably in the 15th-16th. centuries and known as a poet of mawlid. This article consists of an introduction and three parts. The first part examines life and works of Mullah Arab, who is the highly probable poet of our subject of research “mawlid”, the second part analyzes *Mawlid* in terms of form and the last part concludes with an evaluation of content of this work.

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı ABD. [dogru.rabia@hotmail.com].

Key Words: Mawlid, Qara Waiz, Mullah Arab, Hz. Muhammad, Wasilat al-Najat, Sulaiman Chalabi.

Öz: Kelime olarak doğum, doğum yeri ve doğum vakti anlamlarına gelen “mevlid”, edebiyatımızda Hz. Peygamber’in, başta doğumu olmak üzere hayatının bazı dönemlerini övgüyle anlatan bir türdür. Yazılan ilk Türkçe mevlidler arasında ismi zikredilen Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necât* isimli eseri, herkes tarafından çok beğenilmiş ve kendisinden sonra yazılan mevlidlere ilham kaynağı olmuştur. Mevlidin müstakil bir tür olarak ortaya çıkmasının ardından çok sayıda mevlid kaleme alınmıştır. Bunlardan bir tanesi de bu araştırmanın konusu olan Kara Vâiz’in Mevlid’idir. Kara Vâiz, büyük ihtimalle 15.-16. yüzyıllarda yaşamış olan ve mevlid şairi olduğu bilinen, “Vâiz” mahlaslı Molla Arab’dır. Giriş ve üç bölümden oluşan bu makalenin ilk bölümünde, ele aldığımız mevlidin kuvvetle muhtemel şairi olan Molla Arab’ın hayatı ve eserlerine, ikinci bölümünde Mevlid’in şekil bakımından incelenmesine ve son bölümünde ise bu eserin muhteva bakımından değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mevlid, Kara Vâiz, Molla Arab, Hz. Muhammed, Vesiletü’n-Necât, Süleyman Çelebi.

222

OMÜİFD

Giriş

“Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.” şeklinde nakledilen bir kudsî hadîs rivâyetinde Hz. Muhammed, kâinatın yaratılış sebebi olarak gösterilmiştir. Allah tarafından böylesine sevilen bir peygamber için her dönemde, içinde sayısız övgüyü barındıran eserler kaleme alınmış ve bu eserlerin bir kısmı başlı başına bir edebî türü meydana getirmiştir. Bu edebî türlerden biri olan mevlid, çalışmamızın da konusunu oluşturmaktadır.

Arapça **ولد** kökünden türeyip, masdar, ism-i zaman ve ism-i mekân olarak “doğma”, “doğum zamanı” ve “doğum yeri” anlamlarına gelen “mevlid”¹, literatürde öncelikle Hz. Muhammed’in doğum zamanını

¹ Mevlut Sarı, *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yayınları, İstanbul t.y., s. 1682; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 1011; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005, s. 1433.

ifade eden bir terim olmuştur. Daha sonra bu kelimeye Hz. Muhammed'le ilgili birçok mana yüklenmiştir.² Dilimizde "mevlid", Hz. Peygamber'in doğumu, onun velâdeti sebebiyle yapılan törenler ve bilhassa Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesiletü'n-Necât* adlı eser için kullanılmıştır.³ Türkler arasında çokça sevilip okunan bu eser için Tâhirü'l-Mevlevî edebiyat tarihine dair yazdığı bir eserinde şöyle demektedir:

Yazdı peygambere manzûm bir mevlid
Mûcid olmadıysa oldu müceddid

Beş yüz seneden beri o eser
Türklerin nezdinde gâyet muteber

O vakitden beri her bir devirde
Okunur, dinlenir köyde, şehirde

Zoraki değildir, yürekten doğma
Oku da –mümkünse- hayrânı olma⁴

Mevlidler, Arap ve Türk edebiyatlarında Hz. Muhammed'in doğumuna öncelik verilerek, hayatı, mucizeleri, ahlakı, vefatı ve hilyesini, çoğunlukla manzum olarak anlatan eserlerdir.⁵

Türk Edebiyatında Hz. Peygamber'i anmak, onu övmek, şefaatinin umarak ona olan muhabbeti dile getirmek için mevlid türünde birçok eser ortaya konmuştur. Bilhassa XV. ve XVI. yüzyıllar, mevlid türü eserlerin ilk örneklerinin verildiği dönemler olması açısından hususî bir yere sahiptir. Bununla birlikte bu yüzyıllarda ortaya çıkan eserler, ilk örnekler olmanın sonucu kısmen acemice olsalar da, keyfiyetleri itibariyle bu gele-

² Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c. 1, s. 480; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Necla Pekolcay, *Mevlid*, 5. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 1-15.

³ M. Fatih Köksal, *Mevlid-Nâme*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 20.

⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtra*, İttifak Matbaası, İstanbul 1931, s. 29.

⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 9. Baskı, L&M Yayınları, İstanbul 2002, s. 325.

neğin öne çıkan eserleri konumundadır. Ancak mevlid yazarları, genellikle din adamları arasından çıkmıştır. Türk Edebiyatında yazılan mevlid sayısının fazla olmasına karşın dîvân şairlerinin pek çoğu bu türde eser vermemiştir. Mevlid eserlerinin dil, şekil ve üslup gibi yönlerden pek başarılı bulunmayışının sebebi budur.⁶

Yaygın olan görüşe göre ilk Türkçe mevlid Süleyman Çelebi'ye aittir. Ancak *Vesîletü'n-Necât'*tan önce yazıldığı bilinen mevlid benzeri eserler de mevcuttur. Bunlardan biri Ahmet Fakih'in *Çarh-Nâme'si*, diğeri İbnü'l-Cezerî'nin *El-mevlidü'l-kebîr'i*, bir diğeri de Mustafa Darîr'in manzumensur olarak yazdığı *Tercüme-i Siyer-i Nebî* adlı eseridir.⁷ Bununla birlikte M. Fatih Köksal'ın vermiş olduğu bilgiye göre Ahmedî'nin *İskender-Nâme* adlı eserinin içinde bulunan *Mevlid*, ayrı bir eser konumundadır ve Türk Edebiyatında kaleme alınmış ilk mevliddir.⁸ Bu mevlid ile *Vesîletü'n-Necât* arasında benzerlikler söz konusudur. Bilhassa Âşık Paşa'nın eseri olan *Garîb-Nâme'nin*, Süleyman Çelebi'nin eserine tesiri büyüktür. Hatta *Garîb-Nâme'yi* neşreden Kemal Yavuz'un ifadesi, bu eserin Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine tesirden öte kaynaklık ettiği yönündedir.⁹ Ayrıca *Vesîletü'n-Necât'*taki bazı beyitlerin *Garîb-Nâme'deki* beyitlere çok benzediğini, bazı beyitlerin de aynı şekilde alınmış olduğunu, vezin ve ifade bakımından da onu şekillendirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca sonraki dönemlerde yazılan mevlidlere de Süleyman Çelebi'nin mevlidi kaynaklık etmiştir. Kütüphanelerimizde bulunan 200 civarında Türkçe mevlidin bazısının *Vesîletü'n-Necât'a* çok benzediği, bazısının da ondan çok farklı olduğu tespit edilmiştir.¹⁰

⁶ Halil İbrahim Şener & Âlim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, 3. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 169.

⁷ Hasan Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkler*, c. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 759; Hasan Aksoy, "Mevlid (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 482; Hasan Aksoy, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9, 2007, ss. 324-325.

⁸ Köksal, *Mevlid-Nâme*, s. 31.

⁹ Âşık Paşa, *Garîb-Nâme*, Kemal Yavuz (Haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000, c. 1, ss. XXXIII-XXXIV.

¹⁰ Pekolcay, *Mevlid*, s. 3, 29; Aksoy, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler", s. 325.

Türkçe mevlid metinleri genellikle aruzun “fâilâtün / fâilâtün / fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevî tarzında yazılan mevlidler; beyit sayısına göre “kısa mevlidler”, “orta uzunlukta mevlidler” ve “uzun mevlidler” şeklinde gruplandırılabilir. 500 beyte kadar olanlar “kısa mevlidler”, 500-1000 beyit arasında olanlar “orta uzunlukta mevlidler” ve beyit sayısı 1000’den fazla olanlar da “uzun mevlidler” şeklinde değerlendirilebilir. Yapılan incelemelere göre, mevlidin ortaya çıktığı ilk dönemlerde mevlidler genellikle uzun veya orta uzunlukta yazılırken; sonraki asırlarda beyit sayıları azalmış ve kısa mevlidler yazılmıştır.¹¹

Mevlidlerde ekseriyetle Hz. Peygamber’in doğumu üzerinde durulmakta, sonrasında miracı, mucizeleri, en sonunda da vefatı anlatılmaktadır. Bazı mevlidlerin sonunda bulunan hikâyeler, eserlere sonradan eklenen manzumelerdir¹² ve mevlid metinlerinden ayrı olarak değerlendirilmelidirler.

Hz. Peygamber’e duyulan büyük sevginin ifadesi, ilerleyen zamanlarda onu anmak için düzenlenen merasimlere dönüşmüştür. Daha önce sadece Hz. Peygamber’in doğum gününde yapılan törenler, sonraları düğün, sünnet, doğum, vefat gibi vakitlerde de yapılmış; bu törenlerde Mevlid-i Şerîf okunmuştur.¹³

Hz. Peygamber’e duyduğu sevgiyi dile getirebilme ve onun şefaatine erişebilme ümidiyle mevlid kaleme alan şairlerden biri de Kara Vâiz’dir. Bu mahlasla henüz kaynaklarda geçmeyen Kara Vâiz’in kim olduğu ile ilgili yaptığımız araştırmalar bizi, yine mevlid şairi olduğu bilinen, ancak bu eserinin kütüphane kaydı tespit edilemeyen, “Vâiz” mahlaslı Molla Arab’a götürmüştür. Eserin müellifinin konu alındığı ilk bölümde bu kanâatimizin temelleri sunulacaktır. Makalenin ikinci bölümünde Kara Vâiz’in Mevlid’i incelenecek, üç nüshasını tespit edebildiği-

¹¹ Köksal, *Mevlid-Nâme*, s. 26.

¹² Aksoy, “Türk Edebiyatında Mevlidler”, *Türkler*, s. 759; Aksoy, “Mevlid (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, ss. 482-483; Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, *TALİD*, s. 325.

¹³ M. Tayyip Okiç, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi’nin Tercemeleleri”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Mecmuası*, 1, 1975, ss. 23-24.

miz eserin yazma nüshaları, isimlendirilmesi, yazılış tarihi ve sebebi, eserin vezni ve beyit sayısı gibi şekilsel özelliklerine yer verilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise eserin bölümleri ve muhtevası, eserdeki âyet-hadîs iktibasları ve Kara Vâiz'in Mevlid'inin Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı eseriyle mukâyesesi üzerinde durulacaktır.

I. Eserin Müellifi

Üç nüshasını tespit edebildiğimiz mevlidin müellifi, eserinde kendisi için 13 kez “Vâiz”, 2 kez “Vâiz-i Ümmî”, 1 kez “Kara Vâiz” ve 1 kez de “Vâiz-i Esved” mahlaslarını kullanmıştır.

Vâ' izüñ ' isyânı çokdur rahm kıl
Cümle ' isyân ehline yevme's-suâl (41)¹⁴

Hem bilinsün kim nedür nazma sebeb
Vâ' iz-i Esved neyi kıılır taleb (103)

Şol Kara Vâ' izle bu kemter şerîf
Behremend ide şefâ' atden lañif (374)

Vâ' iz Ümmî sözünüñ sırrını ol Hüdân bilür
Söyleden dilini Hüdur sırr-ı Hüdur cân-ı Hü (1386)

Müellifin kim olduğuyla ilgili yaptığımız araştırmalar sonucunda şunlar ifade edilebilir:

- Mevlid müellifleri arasında ismi zikredilen, ancak eserine henüz ulaşılmamış olan Muhammed b. Hamza el-Arabî'nin, vâiz olduğu¹⁵; hatta “Arap Vâiz” olarak bilindiği malumatı¹⁶ kaynaklarda geçmektedir.

¹⁴ Beyit numaraları, Kara Vâiz'in Mevlid'i ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezindeki metinden hareketle verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Rabia Doğru, *Kara Vâiz'in Mevlid'i (Metin-İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zumûn*, çev.: Rüştü Balcı, 9. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, c. 4, s. 1528.

¹⁶ Aksoy, “Mevlid (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, c. 29, s. 484; Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler”, *TALİD*, c. 5, sayı: 9, s. 328; Âdem Ceyhan, “Süleyman Nahîf'in Mevlidü'n-Nebî Mesnevîsi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 2000, sayı: 14, s. 95.

• Kınalızâde Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi, tezkirelerinin “Atâ (Üsküplü)” maddesinde Arap Vâiz ile ilgili bir anekdot naklederler. Buna göre Vâiz Arap, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’ini “Ahbâr-ı mevzû’ayı müştemeldir.” diyerek tenkit eder ve kendisi bir mevlid yazar. Kendisinin aruzla şiir sanatına pek ülfeti olmadığı gerekçesiyle eserindeki hataları tashih etmesi için mevlidi Üsküplü Atâ’ya gönderir. O da eserde çok hata görerek bütün metni bal mumuna batırıp sahibine iade eder.¹⁷ Arap Vâiz, eserinin baştan sona hatalarla dolu olduğunu düşünen Atâ’ya çok kızar. O da cemaate vaazında Atâ’nın aleyhinde konuşarak onu küfürle suçlamaya kadar gider.¹⁸ Yaşadığı dönem tam olarak tespit edilememiş mevlid şairleri arasında ismi geçen Arap Vâiz’in¹⁹, Üsküplü Atâ ile aynı dönemde, yani 15. yy. sonu ve 16. yy. başında yaşadığı, Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi’nin tezkirelerinde görülmektedir.

• Bununla birlikte Molla Arab diye bilinen Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antakî (ö. 938/1531) de “Vâiz Arab”²⁰, “Arap Vâiz”²¹ lakaplarını taşımaktadır. Kaynaklarda Molla Arab’ın da bir mevlidi olduğu kaydedilmekte, ancak bu eserin nerede bulunduğu hakkında bilgi verilmemektedir.²² Molla Arab’ın da aynı tarihlerde yaşamış olması, tezkirelerde geçen “Arap Vâiz”in, yine bu lakapla bilinen Molla Arab olduğu ihtima-

¹⁷ Kitapların el ile yazılıp çoğaltıldığı dönemde, kitapta tashih edilecek olan yahut önemli görülen yerlere işaret konulmak istendiğinde, o kısımlara balmumu yapıştırıldığı rivâyet edilmektedir.

¹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, c. 2, s. 638; Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-Şuarâ*, haz.: G.M. Meredith Owens, Londra 1971, ss. 177a-177b.

¹⁹ Hasibe Mazioğlu, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkojoloji Dergisi*, Ankara 1974, VI, sayı: 1, s. 62.

²⁰ Detaylı bilgi için bk. Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakâik*, haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 411-415; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, çev.: Seyit Ali Kahraman, haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c. 3, ss. 1028-1029.

²¹ Tahsin Özcan, “Molla Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, c. 30, s. 240.

²² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin, Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Müellifin*, haz.: İbnülemin Mahmud Kemal İnal ve Avni Aktuç, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, c. 2, s. 234; Özcan, “Molla Arap”, s. 241.

lini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca eserin 15-16. yüzyılların dil özelliklerini taşıması da bu kanaatimizi desteklemektedir.

• Buradan hareketle *Keşfüz'-Zunûn'*da iki ayrı kişi olarak verilmiş Muhammed b. Hamza el-Arabî ile Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antakî'nin aynı kişi olduğundan söz edilebilir. Mevlid metni içerisinde "Vâiz", "Vâiz-i Ümmî", "Vâiz-i Esved", "Kara Vâiz" mahlaslarını kullanarak da "Arap Vâiz" mahlasını hiç kullanmamasının sebebi, bu metnin Atâ tarafından başarılı bulunmaması ve tenkit edilmesi yahut "Arap Vâiz" mahlasının kendisinden çok çevresi tarafından kullanılıyor olması olabilir. Ayrıca mevlid türüyle ilgili yapılan çalışmalarda "Vâiz" mahlaslı başka mevlid şairine rastlamadığımız için kanaatimiz, elimizdeki mevlidin, yine mevlid şairi olduğu bilinen ancak bu eserin yeri tespit edilemeyen, "Vâiz" mahlaslı Molla Arab'a ait olduğu yönündedir.

A. Hayatı

*Hadâiku'ş-Şakâik'*de "Mevlânâ Muhammed b. Ömer b. Hamza el-müştehir bi-Mevlâ Vâiz Arab"²³ şeklinde künyesi bulunan Molla Arab'ın ataları, Maveraünnehir'den Antakya'ya gelmiş ve oraya yerleşmiştir. Kendisi de Antakya'da doğmuş ve küçük yaşta Kur'ân'ı hıfz etmiştir. Fıkıh, usûl ve kıraat ilmini okumuş, gittiği her yerde vaaz ve fetva ile meşgul olmuştur.²⁴

Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak vefatında yetmiş yaşında olduğu bilgisi, bizi doğumunun yaklaşık 868/1464 olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bir süre Kudüs ve Mekke'de ikamet eden Molla Arab, sonradan Mısır'a gitmiş ve orada da vaaz ve fetva ile meşgul olmuş; bilhassa Sultan Kayıtbay tarafından çok itibar görmüştür. Kayıtbay'ın vefatından sonra Bursa'ya gitmiş ve orada da hürmetle karşılanmıştır. Burada da vaazlar etmiş, ardından İstanbul'a geçmiştir. Sultan Bâyezid'in de kendisine ikramda bulunduğu Molla Arab, onunla birlikte seferlere de çıkmıştır. Daha sonra ailesiyle birlikte Halep'e gitmiş ve bir

²³ Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şakâik*, ss. 411-415.

²⁴ Özcan, "Molla Arap", s. 240.

müddet orada kaldıktan sonra tekrar Anadolu’ya dönmüştür. Ardından Rumeli’ye geçmiş ve Bosna’da bir cami, Üsküp’te bir mescid yaptırmıştır. Üsküp’te kaldığı on yıl boyunca tefsir okutmuştur. 932/1526 yılında Kanuni Sultan Süleyman’la birlikte Macaristan seferine katılmış, dönüşte de Bursa’ya yerleşmiştir. Bursa’da da halk tarafından çok sevilen Molla Arab, orada büyük bir caminin inşaatına başlamış ancak cami tamamlanmadan 938/1531 yılında vefat etmiş ve yaptırdığı caminin avlusuna defnedilmiştir.²⁵ Bugün Bursa’nın Yıldırım ilçesinde, Molla Arap mahallesinde bulunan cami halen ibadete açıktır.

Kimya ilmine derin bir vukûfiyeti olmakla birlikte, bu alanda ve bunun dışında birçok ilim dalında kitap ve risale kaleme almıştır. Geçimini ticaretle sağlamış olan Arap Vâiz, çok yer dolaşan ve her gittiği yerde halk tarafından çok sevilen biri olmuştur. Ezberinin kuvvetli olduğu ve pek çok sahih hadîsi ezbere bildiği nakledilmiştir. Tefsir kabiliyeti de güçlü olup her Cuma hutbede okunan âyetleri tefsir etmiştir.²⁶

Molla Arab’ın vefatına Kandî şu şekilde tarih düşürmüştür:

“Kandî-i dâî dedi ilhâmîle târîhini
İrdi Mevlânâ Arab i’zâzile Mevlâsına”²⁷
[ایردی مولانا عرب اعزازله مولاسینه]

B. Eserleri

Tehzîbü’ş-Şemâil fi men Hassa’llâhu bi-Ekmeli’l-Fezâil: Sultan II. Bâyezid’e ithaf edilen bu eser, Tirmizî’nin *Şemâilü’n-nebî* adlı eserinin muhtasar hale getirilip düzenlenmesiyle oluşmuştur. (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1547)²⁸

Es-Sedâdü fi Fadli’l-Cihâd: Molla Arap tarafından eser şöyle tanıtılmıştır: “Sultan El-Melikü’l-Muzaffer Selîm’in cihada kesin olarak karar ver-

²⁵ Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakâik*, ss. 411-415.

²⁶ Taşköprülüzâde İsamuddin Ebu’l-Hayr Ahmet Efendi, *Eş-şakâiku’n-Nu’mâniyye fi Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye*, çev.: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, ss. 303-304; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ss. 1028-1029.

²⁷ Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakâik*, s. 414.

²⁸ Özcan, “Molla Arap”, s. 241.

me niyetiyle kulağım çınladığı zaman bu eseri yazmaya başladım ve bu eseri bir giriş kısmı, yirmi bâb ve bir bitiş kısmı içerir hale getirdim, her bâba Kur'ân'dan bir âyetle başladım, sonra bunların yanına ikinci olarak hadîsler getirdim, sonra bunların yanına üçüncü olarak gerçek hikâyeler getirdim, sonra bunların yanına dördüncü olarak cihadı özendiren beyitlerle şiirimi getirdim."²⁹ (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 1985)³⁰

Hulâsatü'l-Kavli'l-Bedü fi's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şerîf: Bu eserde kırk sahabîden kırk hadîs derlenmiştir.³¹ Kırk hadîsi konu alan iki eserinin olduğu da nakledilmiştir.³²

Hidâyetü'l-İbâdi ve Sebîlü'r-Reşâd: Sultan Kayıtbay'a ithaf edilen bu eser insanlara doğru yolu göstermek amacıyla yazılmıştır.³³

En-Nihâyetü fi'l-Fürû': Fıkıh konularını kapsayan bu eser de Sultan Kayıtbay'a ithafen yazılmıştır.³⁴

El-Makâsıd fi fezâil-i'l-Mesâcid: Bu eser II. Bâyezid'e ithaf edilmiş ve yedi bölüm halinde kaleme alınmıştır. (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 3447)³⁵

Mevlid: Kaynaklarda mevlidi olduğundan sözü edilen Arap Vâiz'in bu eseri³⁶, araştırmalarımız neticesinde oluşan kanaatimizce, incelemesini yaptığımız mevlid metnidir. Eserin iki nüshasında, "*Mevlûd-i Kara Vâiz*", diğer nüshasında da "*Mevlûdi'n-nebî*" ifadesi yer almıştır. Arap Vâiz hakkında detaylı bilgiler vermesine rağmen *Şakâik-i Nu'mâniyye*'de mevlidinden söz edilmemiştir. Makalede eserle ilgili değerlendirmeler yapılacağı için burada detaylı bilgi verilmemektedir.

²⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 2, ss. 789-790.

³⁰ Özcan, "Molla Arap", s. 241.

³¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 2, s. 596.

³² Özcan, "Molla Arap", s. 241.

³³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 4, s. 1630.

³⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 4, s. 1595.

³⁵ Özcan, "Molla Arap", s. 241.

³⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifin*, c. 2, s. 234; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. 4, s. 1528; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 638; Âşık Çelebi, *Meşairü's-Şuarâ*, ss. 177a-177b.

II. Eserin Şekil Özellikleri

A. Eserin Yazma Nüshaları

Eserin üç nüshası tespit edilebilmiştir:

- Ankara Millî Kütüphane’de kayıtlı olan birinci nüsha, çalışmamız içerisinde “M1” şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır. Eser Yazmalar Koleksiyonu’ndadır. “06 Mil Yz A 8414” şeklinde kayıtlı olup, “Kara Vâiz Mevlid” ismiyle arşivlenmiştir. Nüshanın dış boyutu 200x155 mm, iç boyutu 160x105 mm’dir. Nüsha toplam 71 varaktır ancak son iki varakta bir hikâye ve namazdan sonra okunacak bir dua eklenmiştir. Bir sayfada ortalama 17 satır vardır. Harekeli nesih yazı türüyle yazılmış ve hayvan filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Çarkuşe kahverengi meşin, üstü aşınmış kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Kâğıtlar krem rengi ve rutubet lekeli. Tekrar eden beyitler, âyet ve hadîs iktibasları, başlıklar ve cetvellerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

- İkinci nüsha (M2) Ankara Millî Kütüphane’de, Yazmalar Koleksiyonu’nda “06 Mil Yz A 512/2” şeklinde kayıtlıdır. Bu nüsha “Va’iz Ümmi Mevlid” adıyla arşive eklenmiştir.³⁷ Eserin dış boyutu 200x140 mm, iç boyutu 145x110 mm’dir. Eser, yazmanın 8a sayfası ile başlayıp 82b ile son bulmaktadır. 8a’dan önce bir hikâye yer almaktadır. Bir sayfada 12 satır bulunmaktadır. Suyolu filigranlı kâğıt üzerine harekeli nesih ile yazılmıştır. Sırtı kahverengi meşin, kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Yapraklar rutubetten dolayı lekeli. Mükerrer beyitler, başlıklar, âyet ve hadîs rivâyetleri başlarda kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlerleyen sayfalarda bu kı-sımlar, zannımızca sonradan yine kırmızıyla yazılmak üzere boş bırakılmış ancak bir sebeple yazmak mümkün olmamıştır. Bu nüshanın istinsah tarihi 9 Muharrem 1250/10 Mayıs 1834’dür. İstinsah kaydında, müstensi-

³⁷ M. Fatih Köksal’ın, çalışmasında iki ayrı kişi olarak listelediği “Mehmed b. Hamza Arab Vâiz” ile “Vaiz Ümmî” aynı kişidir ve verilen nüshalar aynı esere aittir. Ayrıca Köksal, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi’nde “Eksik Ümmî” adına kayıtlı olan eserin, Vaiz Ümmî’ye aidiyetini belirttiği eserle aynı olma ihtimalini ifade etmiştir. Bahsedilen nüsha incelenmiş ve bunun farklı bir eser olduğu tespit edilmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Köksal, *Mevlid-Nâme*, s. 77.)

hin ismi silik ve belirsiz olmakla birlikte “Cemâl b. İsâ” şeklinde okunmuştur.

• Üçüncü nüsha (Z), Ankara Millî Kütüphane’de, Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu’nda bulunmaktadır. Arşiv numarası “06 Zile 400” olup “Kara Va’iz Mevlûdü’n-nebi” ismiyle kayıtlıdır. Eserin dili Arapça olarak kaydedilmişse de, eser Türkçedir. Nüshanın dış boyutu 200x145 mm, iç boyutu 155x104 mm’dir. 65b’ye kadar devam eden mevlid metni yarım kalmıştır. Ancak bir bütünmüş gibi anlaşılan nüshanın 66a ile 112b arasında bazı hikâyeler ve Hz. Peygamber’in mucizeleri başlıklı çeşitli bölümler mevcuttur. Bir sayfada 13 satır bulunmaktadır. Birleşik harf filigranlı kâğıt üzerine harekeli nesih ile yazılmıştır. Cildin sol deftesi kopmuştur. Tekrar beyitleri, âyet ve hadîs iktibasları, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yapraklarda nemden kaynaklanan lekeler bulunmaktadır.

232

OMÜİFD

B. Eserin İsimlendirilmesi, Yazılış Tarihi ve Sebebi

Kara Vâiz, Hz. Peygamber’le ilgili anlattığı hususları güllerle, bülbüllerle, sularla dolu bir bahçeye benzeterek; kaleme aldığı esere “bûstân” ismini vermiştir. “Bûstân” ismini birkaç yerde sıfat olarak da kullanmıştır:

Sözi aşlı ile bünyâd idelüm
Bu kitâba *Bûstân* ad idelüm (1024)

Ahmede virûn şalâtile selâm
Tuta bünyâdumuz anuñla kıyâm

Gelün imdi ‘ âşikân ey ‘ âşikân
Seyr idelüm yene bir hõş bûstân

Zemherir yok anda tâze gülleri
Dâ’imâ tırmaz öter bülbülleri

Gice gündüzi tölunmaz günü hem
Ayı gedlenmez hüsuf olmaz ne’am

Muştafâ mi’râcîdur bu bûstân
Toludur her köşesi gül gülsitân

Şuyı kevşer selsebil ü zencebil
Cümle mü’minlere ol şudan sebil

Açalum bu büstānuñ bābını
Direlüm gülin içelüm ābını (1031)

Eserde, Mevlid'in hangi yılda yazıldığına dair bir kayıt yoktur ancak müellif, yaşlılık döneminde yazdığını şu beyitte belirtmiştir:

Vaqt fevt oldı ağardı saç saçal
Defterüm oldı siyāh yüküm vebāl (131)

Eserin Üsküplü Atâ'ya sunulup, onun tarafından tenkit edildiği bilinmektedir. Atâ'nın ölüm tarihi 933/1526 olduğuna göre, elimizdeki metin 1520 civarında yazılmış olmalıdır.

Mevlid'de sebep-i telifi gösteren bir başlık bulunmamaktadır ancak müellif, bu eseri ne sebeple yazdığını, 103-165 beyitleri arasında dile getirmiştir. Öncelikle;

Hem bilinsün kim nedür nazma sebep
Vâ' iz-i Esved neyi kıılır taleb (103)

diyerek bundan sonraki kısımda sebep-i telifi ifade edeceğine işaret etmiştir. Metinde anlatılana göre Kara Vâiz, yaşlandığını, ömrünün son zamanlarında olduğunu söyleyip günahının çokluğundan dolayı üzülüğünü, heybesi boş bir şekilde Hakk'ın huzuruna varmaktan utanç duyduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine hatırına bir hadîs gelmiş ve bundan dolayı içinin biraz rahatladığını söylemiştir. Bu hadîs, günahının çok olmasına rağmen cennete giden birini konu almaktadır. Cennete giden kişi bu durum karşısında şaşırmış, aslında bunun için yeterli güzel amel işlemediğini ve buna layık olmadığını ifade etmiştir. Hadîste, o kişinin dünyada güzel ve hayırlı sözler söylediği, bu sözlerin de bir Allah dostunun gönlünü çok rahatlattığı ve bu sebeple affedildiği nakledilmiştir. Bunun üzerine Kara Vâiz de ümitsizliğinden sıyrılmış ve gücü yeterken kendisi de bir söz söylemek istemiştir. Kendisinin sözünü de bir Allah dostu okur ve gönlü hoş olur, Allah'a yakınlığına vesile olur diye ümitlenmiştir. Sebebini anlattıktan sonra da şu beyitleri söylemiştir:

Çudretüm yetdükce tā ki söyleyem
Ol Hābībūñ mevlidin nazm eyleyem (160)

Daği vaşf itdüm anuñ mi' rācını

Ol gicede menzili minhâcını

Hem didüm âhîr anuñ seyrânını
‘Âlem-i lâhûtiye cevânını

Ümmetinüñ işin itmâm itdüğün
Bu fenâdan ol beğâyâ gitdüğün

Şöyle kim aldum deñizden kaçresin
Şañki ayırdum güneşden zerresin

Nazm kıldum dâstân itdüm anı
Bir gülistân büstân itdüm anı (165)

C. Eserin Vezni ve Beyit Sayısı

Büyük çoğunluğu mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan bu eserde “*hû*”, “*gelmedi*” ve “*giderem*” redifli 3 gazel; “*içindedür*”, “*oldurur*”, “*salli alâ Muhammed*” ve “*Mustafâ*” redifli 4 kasîde; 2 müstezad ve 12 murabba bulunmaktadır. Mesnevî nazım şeklinde kaleme alınan eserlerde monotonluğu kırmak amacıyla mesnevînin arasına farklı nazım şekillerinin de dâhil edilmesi geleneği, bu eserde de görülmektedir. Mesnevî ile yazılan kısımlarda *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün* ve *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün* kalıbı kullanılmıştır. Diğer nazım şekillerinde kullanılan aruz kalıpları aşağıda verilmiştir. Eserin vezinleri başlıklara göre değişiklik göstermiş ve aynı başlık içerisinde birden fazla aruz kalıbından istifade edilmiştir. Beş farklı aruz kalıbıyla yazılmış şiirlerin bulunduğu bu Mevlid’deki kalıplar ve oluşturulan metinde kullanılan beyit aralıkları şöyledir:

1-78: *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün*

79-91: *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün*

92-374: *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün*

375-398: *mef ‘û lü /me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün mef û lü/ fe û lün*
(müstezad)

399-515: *fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün*

516: *fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün*

517-609: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

610: fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün

611-658: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

659: fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün

660-831: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

832-851: mef 'û lü /me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün mef û lü/ fe û lün
(müstezad)

852-1111: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1112-1116: müs tef 'i lün/ müs tef 'i lün/ müs tef 'i lün/ müs tef 'i lün
(kasîde)

1117-1211: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1212-1223: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün (kasîde)

1224-1253: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1254-1264: mef 'û lü/ fâ i lâ tün/ mef 'û lü/ fâ i lâ tün (kasîde)

1265-1377: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1378-1386: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün (gazel)

1387-1446: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1447-1448: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1449-1517: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

1518-1528: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün (kasîde)

1529-2279: fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün (1793-1801 numaralı beyitler
arasında ve 1931-1939 numaralı beyitler arasında birer gazel)

2280-2281: me fâ î lün / me fâ î lün / fe û lün

1-12 (*Murabbalar*): fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

Nüshaların mukâyesesi neticesinde kurulan metin, 2281 beyit ve 12 murabbadan oluşmaktadır. Bu beyit sayısıyla eser, “uzun mevlidler”³⁸ arasındadır.

III. Eserin Muhteva Özellikleri

A. Mevlid’in Bölümleri ve Muhtevası

Mevlid’deki bölüm başlıkları, bu başlıklarda hangi hususlara değinildiği ve bölümlerin beyit aralıkları aşağıdaki gibidir:

1-32: Hâzâ kitâbü Mevlûd-i Kara Vâ‘iz: Vâiz 1 ile 11. beyitler arasında Allah’ı zikrederek söze başlamış ve Allah adının anılmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. 11 ile 32. beyitler arasında da Allah’ın bazı sıfatlarını dile getirmiştir.

33-78: Der-tevhîd-i Hazret-i Bârî Te‘âlâ: Müellif, bu başlık altında 33 ile 43. beyitler arasında Allah’a hamd ederek O’nun birliğine vurgu yapmıştır. 44 ile 70. beyitler arasında kâinatın özü olarak vasıflandırılan Hz. Peygamber’i medhetmiş ve insanları ona uymaya davet etmiştir. 71 ile 78 numaralı beyitler arasında ise Dört Halîfe ve ashâbı anarak övmüş ve onlara tâbî olanların da hakikate ulaşacağını söylemiştir.

79-240: Der-medh-i seyyidü’l-mürselîn ve hâtemü’n-nebiyyîn: Bu başlıkta Kara Vâiz 79 ile 91. beyitler arasında Hz. Peygamber’in isminin Allah’ın isminin yanında yazılmasından bahsederek Hz. Peygamber’i medhetmiş ve ahirette onun yakınında bulunmak için dua etmiştir. 92 ile 102 numaralı beyitler arasında Vâiz, okuyucunun bu sözlere kulak vermesini, bunları sadece şair sözü olarak görmemesini ve Hz. Peygamber’i överek anlatan bu mevlidi candan bir şekilde dinlemesini istemiştir. Hususî bir bölüm ayrılmayan sebep-i telife, müellif bu başlık altında yer vermiş ve 103 ile 165. beyitler arasında eseri kaleme alma sebebini dile getirmiştir. Yine bu beyitler arasında Vâiz, Hz. Lokman’ın verdiği öğütlerden bahsetmiş ve kendi günahı çokluğu sebebiyle de dua etmiştir. 166 ile 180. beyitler arasında da bu mevlidi okuyanlar için Allah’a dua etmiş

³⁸ Köksal, *Mevlid-Nâme*, s. 26.

ve kendisi için de onlardan dua istemiştir. 181 ile 240 numaralı beyitler arasında Hz. Peygamber'in nurunun ve âlemin yaratılmasından söz etmiş, verdiği nimetler için Allah'a şükretmemiz gerektiğini söylemiştir.

241-374: El-hissa mine'l-kıssa: Müellif, 241 ile 278 numaralı beyitler arasında Allah'a yakın olma konusunda okuyucuya nasihatlerde bulunmuştur. 279 ile 307 arasında Hz. Peygamber'in nurunun Hz. Havva'nın alnından başlayarak babası Abdullah'a kadar intikalini ve Hz. Âmine'nin hamileliğini anlatmıştır. 308 ile 358. beyitler arasında Hz. Peygamber'in doğumu sırasındaki güzellikleri (ehl-i semânın Allah'a hamd ü senâ etmesi, cennetin süslenmesi ve kapıların açılması), doğum gecesi gerçekleşen mucizevî olayları dile getirmiş ve Hz. Âmine'nin de şahit olup bunları anlatmasından söz etmiştir. 359 ile 374. beyitler arasına Hz. Peygamber'in doğumu için yazılan "Merhaba" bahri³⁹ eklenmiştir.

375-398: Hâzâ medhu hâtemi'r-rusûl ve hâdi's-sübûl: 375 ile 398. beyitler arasında Vâiz, bir müstezadla Hz. Peygamber'i medhetmiş ve kendisi için de dua etmiştir.

399-486: Rûh-ı pâk-i Muhammed Mustafâ-râ salavât: 399 ile 451 numaralı beyitler arasında Hz. Peygamber'in doğumuyla gerçekleşen mucizeleri ve Hz. Âmine'nin bu mucizelerden bazısını dile getirdiğini anlatmıştır. 452 ile 486. beyitler arasında Vâiz, Hz. Peygamber kundaktayken annesinin onu ilk defa kucağına alıp sevmesini, onun daha bebek iken ümmetine olan düşkünlüğünü belirtmiş; ümmetinin de Hz. Peygamber'e lâyük olması gerektiğini ifade ederek nasihatlerde bulunmuştur.

487-662: Sultân-ı enbiyâyı tâyeye virdüklerini beyân eder: 487 ile 638. beyitler arasında müellif, Hz. Peygamber'in sütanesi Hz. Halime'ye verilmesinden ve Hz. Peygamber'in varlığı sebebiyle çeşitli mucizelerin gerçekleşmesinden söz etmiştir. 639 ile 662. beyitler arasında da Hz.

³⁹ Z'de ve M2'de bulunmayan "Merhabâ" bahri (359-374 arası beyitler) için müstensih M1 nüshasına şu notu düşmüştür:

"Bu kitâbda merhabâ olmadığından bu maḥall-i kıyâmda merhabâ inşâ' olundu. Ola ki Ḥudâ-yı lem-yezel ecr-i cezîl-i te'life müşârik eyleye. Âmin."

Âmine'nin vefatı ve Hz. Peygamber'in şemâili anlatılmış ve medhedilmiştir.

663-749: Hâzâ zikru mu'cizâti'n-Nebiyyi 'aleyhi's-selâm ma'a te'vîlâtihâ fi-ahvâli's-sâdikat: Bu başlıkta müellif, Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatmıştır. (Hz. Peygamber'i kertenkeleyle öldürmeye gelen bir Arap'ın hikâyesi ve Hz. Peygamber'in mucizesiyle kertenkelenin konuşması, o Arap'ın da Müslüman olması, Ebû Cehil'in elinde taşlarla Hz. Peygamber'in yanına gelmesi ve taşların dile gelip Hz. Peygamber'in resul olduğunu söylemesi.)

750-790: El-hussa mine'l-kıssa: Bu başlık altında Vâiz, 750 ile 781. beyitler arasında okuyucunun, anlatılan mucizeleri iyice duyup bunlardan ibret almasının gerekliliğini ifade etmiştir. 782 ile 790 numaralı beyitler arasında ise Hz. Peygamber'in mucizelerinden birini anlatmıştır. (Bir grup Habeşlinin Hz. Peygamber'in huzuruna gelip yüzlerinin karalığından yakınması ve Hz. Peygamber'in kendi alnundaki teri, eliyle onların yüzüne sürerek yüzlerinin karalığını alması, yüzü ağaran Habeşlilerin iman etmesi.)

791-831: El-hussa mine'l-kıssa: Vâiz, bu başlıkta 791 ile 801. beyitler arasında Hz. Peygamber'e yakın olanların mahşer günü yüzlerinin ak olacağını ve bundan ötürü ona salâvat getirmenin de önemini ifade etmiştir. 802 ile 831. beyitler arasında ise Hz. Peygamber'in mucizelerinden birini anlatmış (Hz. Peygamber'in parmaklarından suların akması) ve Hz. Peygamber'in ümmeti için ettiği duayı dile getirmiştir.

832-974: Der-medh-i seyyidü'l-mürselîn ve hâtemü'n-nebiyyîn: Müellif 832 ile 851. beyitler arasında bir müstezadla Hz. Peygamber'i medhetmiştir. 852 ile 907. beyitler arasında Hz. Peygamber'in bir mucizesini anlatmış (kendisine eziyet edilen bir devenin gelip derdini Hz. Peygamber'e anlatması ve devenin konuştuğunu duyan sahibinin Müslüman olması), 908 ile 938. beyitler arasında Cuma gününün öneminden bahsetmiştir. Vâiz, 939 ile 974 numaralı beyitler arasında Hz. Peygamber'in

bir başka mucizesini anlatmıştır (Ebû Cehil’in elinde putla Hz. Peygamber’e gitmesi, mucizeye rağmen puta tapmaya devam etmesi).

975—1025: El-hıssa mine’l-kıssa: Müellif, 975 ile 992. beyitler arasında okuyucuya hakikati bulması için nasihat vermiş ve Hz. Peygamber’i medhedip ona tâbî olmayı öğütlemiştir. 993 ile 1003. beyitler arasında da Allah’a dua etmiştir. 1004 ile 1025. beyitler arasında ise müellif, Miraç hadisesini anlatacağını ifade etmiş ve 1024. beyitte eserine “Bostan” ismini verdiğini dile getirmiştir. Ayrıca 1112 ile 1116 numaralı beyitler arasında, Allah’a kavuşmayı arzulayan bir âşığın durumundan bahseden bir kasîde bulunmaktadır.

1026-1131: Hâzâ zikru sebab-i mi’râci’n-Nebiyi ‘aleyhi’s-selâm: Vâiz, bu beyitler arasında Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’i yaralaması hadisesini anlatmıştır. Ayrıca Miraç hadisesinin sebebini ve Cebrâil’in, Allah’ın emriyle Hz. Peygamber’in yanına giderek onu bu yolculuğa davet etmesi hususunu ifade etmiştir.

1132-1166: Hâzâ sıfatü’l-burâk: 1132 ile 1142. beyitler arasında müellif, Hz. Peygamber’in miraca çıkarken bindiği rivâyet edilen atın vasıflarını dile getirmiş ve 1143 ile 1166. beyitler arasında da Hz. Peygamber’in Burak’la gittiği Kudüs’te kıldığı namazı anlatmıştır.

1167-1211: El-hıssa mine’l-kıssa: Bu başlıkta Vâiz, Hz. Peygamber’in gök ehliyle görüşüp selamlaşmasından, göğün dördüncü katında Beyt-i Ma‘mur’u görmesinden ve orada gök ehline imamlık ederek namaz kıldırmasından bahsetmiştir.

1212-1253: Hâzâ medh-i Resûl ve na‘t-ı asl-ı usûl sallâ’llâhü ‘aleyhi ve sellem ve ‘alâ-âlihi ve evlâdihi ve ashâbihi ecma‘în: Vâiz 1212 ile 1223. beyitler arasında Hz. Peygamber’i medheden bir kasîde kaleme almıştır. 1224 ile 1253. beyitler arasında müellif, Beyt-i Ma‘mur’un vasıflarını, Cuma gününün önemini ve o gün Hz. Peygamber’i ananların affedileceği müjdesini dile getirmiştir.

1254-1517: Hâzâ zikru es-salâtü ve’s-selâmü ‘alâ-seyyidi’l-enâm ilâ-yevmi’l-haşri ve’l-kıyâm: Bu başlıkta 1254 ile 1264. beyitler arasında Vâiz,

Hız. Peygamber'i medheden bir kasîde yazmıştır. 1265 ile 1517. beyitler arasında Hız. Peygamber'in Beyt-i Ma' mur'da kıldığı namazın ardından ümmeti için dua ettiğini ve Allah'ın bu duayı kabul ettiğini ifade etmiş, ardından da Sidretü'l-müntehâ'yı tasvir etmiştir. Müellif yine bu başlık altında Hız. Peygamber'in Sidretü'l-müntehâ'da Cebrâil'den ayrılıp yolculuğa Mikâil'le, ardından da İsrâfil'le devam etmesi, ondan da ayrılınca tek başına Refref ile Hak katına gitmesi, orada tek başına Allah ile görüşmesi, namazın ümmete hediye olarak gönderilmesi ve Allah'ın namazı ümmetin miracı sayması, Hız. Peygamber'in cenneti ve cehennemi görmesi şeklindeki hadiseleri dile getirerek miraç yolculuğunu anlatmıştır. Ayrıca bu bölümde Vâiz, 1378 ile 1386 numaralı beyitler arasında nuri hüviyyet konulu bir gazel kaleme almıştır.

1518-1530: Medh-i Muhammed taht bin 'Abdullah bin 'Abdu'l-muttalib ellezî esrâ Rabbehû ilâ-mâ-yeşâ: Bu kısımda müellif, 1518 ile 1528 numaralı beyitler arasında Hız. Peygamber'i medheden bir kasîde yazmıştır. Diğer iki beyit, vâsita beyitleridir.

1531-1644: Hâzâ husasü'l-âşıkîn min-tevârîhi tâcu seyyidi'l-mürselîn sallâ'llâhü 'aleyhi ve sellem: 1531 ile 1624. beyitler arasında Vâiz, Hakk'a yakın olma konusunda okuyucuya nasihat etmiş ve Miraç hadisesine değinerek oradan bazı dersler çıkarmıştır. 1625 ile 1644 numaralı beyitler arasında müellif, hem kendisi hem diğer insanlar için Allah'tan af dilemiş ve Mevlid'i okuyana, dinleyene, yazana dua etmiştir.

1645-1792: Hâzâ naklü hâtemi'r-rusûl ve hâdi's-sübûl sallâ'llâhü 'aleyhi ve 'alâ-âlihi ve sahibihi ve sellim: 1645 ile 1662. beyitler arasında müellif, Hız. Peygamber'in vefatını anlatacağını dile getirerek, okuyucuyu kendisini dinlemeye davet etmiştir. 1663 ile 1765 numaralı beyitler arasında Hız. Peygamber'in vefatı öncesi olan hadiselere değinerek, Hız. Peygamber'in peygamberlik mührünü görmek için ondan hak talep eden Ukâşe'nin hikâyesini⁴⁰ anlatmış ve bundan çıkardığı dersi ifade etmiştir.

⁴⁰ Ukâşe hikâyesi hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Esad Coşan, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Ukkâşe Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1983, c. 26, ss. 275-286.

Vâiz 1766 ile 1792. beyitler arasında, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtımâ ile görüşmesi, Bilâl-i Habeşî'nin imamlık için Hz. Peygamber'i mescide davet etmesi ancak Hz. Peygamber'in, kendisinin yerine Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını istemesinden ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in vefatını yaklaştığını gören ashâbın bu duruma oldukça üzülmelerinden bahsetmiştir.

1793-1801: Hâzâ takrîru ve ta'biru 'an-selâmi's-sahâbeti rıdvânu'llâhi ve Te'âlâ aleyhim ecma'in: Müellif bu kısımda, Hz. Peygamber'in vefatının yaklaşmasından ötürü duyulan üzüntüyü ifade etmiştir. Ayrıca bu bölümde Vâiz, 1793-1801 numaralı beyitler arasında bir gazel kaleme almıştır.

1802-1929: Rûh-ı pâk-i seyid-i kâ'inât-râ salavât: 1802 ile 1885. beyitler arasında Vâiz, Hz. Peygamber'in ashâba yaptığı son konuşmayı, doğru yol üzerinde kalmaları için onlara verdiği nasihatleri dile getirmiş ve 1886 ile 1929 numaralı beyitler arasında evinde ehl-i beytiyle görüşmesini anlatmıştır.

1930-2218: El-firâk el-firâk yâ Muhammed el-firâk: Bu bölümde müellif, Hz. Peygamber'in vefatını, ashâbın ve ehl-i beytin bundan dolayı duyduğu büyük üzüntüyü ifade etmiştir. Ayrıca 1931-1939 numaralı beyitler arasında Vâiz, bir gazel kaleme almıştır.

2219-2281: Hâzâ münâcât be-Hazret-i Bârî Te'âlâ: Bu başlıkta kaleme aldığı Münâcât ile müellif, bu mevlidi okuyana, okutana, dinleyene dua etmiştir.

1-12 (*Murabbalar*): Hâzâ münâcât: Vâiz, bu kısımda yazdığı diğer münâcât ile de affedilmeyi dilemiş ve korkularından emin olmak için dua etmiştir.

B. Mevlid'de Âyet ve Hadîs İktibasları

Türk İslâm Edebiyatındaki diğer türlerde olduğu gibi, mevlidlerin de başlıca kaynağını Kur'ân ve hadîsler oluşturmuştur. Kara Vâiz'in Mevlid'i incelendiğinde de âyet ve hadîs kullanımına çokça rastlanmaktadır.

Mevlid’de Vâiz, dile getirmek istediği hususa değinmiş ve genellikle o beyitlerden hemen sonra “*Ḳāle’llāhū Te’ālā*” ve “*Ḳāle’n-nebiyyū ‘aleyhi’s-selām*” ile başlayarak âyet ve hadîsin tamamını yahut bir kısmını vermiştir. Âyet ve hadîsler bazen manzumenin içinde iktibas şeklinde bazen de manzumenin dışındadır. Bu âyet ve hadîslerden bazı örnekler şöyle sıralanabilir:

1. Âyetler

• Mevlid’de Kur’ân’dan yapılan bir alıntı âlemin yaratılması ile ilgilidir. Vâiz, âyette belirtildiği üzere, arşın su üzerinde olduğunu söylemiş ve sonrasında bunu âyetle delillendirmiştir:

Gökleri kıldı buğârından şunuñ
Dön didi dönmek işi oldı anuñ (209)

‘ Arşı ol şu üstine kodı Ḳadîr
Ḥuccetidür bu sözüñ kavlı-i Başîr (210)

Ḳāle’llāhū Tebārek ve Te’ālā ve *kāne ‘arşuhū ‘ale’l-mā*⁴¹

• Vâiz, Allah’tan başka hiçbir ilâh olmadığını ve yalnızca O’na ibadet edilmesi gerektiğini hatırlatmış; tüm yeryüzünün Allah’a ait olduğunu ve nereye dönülürse dönülsün Allah’ın rahmetinin, rızasının, nimetlerinin orada olduğunu, ilgili âyetleri referans göstererek şu beyitlerde ifade etmiştir:

İşidür *innî ena’llāh*⁴² sözini
*Şemme vecchu’llāh*⁴³ tutar hem yüzini (775)
Yönüni bu kıble-i Allāha tut
Gönlüni hem *şemme vecchu’llāha* tut (1548)

2. Hadîsler

⁴¹ Hûd, 11/7. “O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş’ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyleyken ‘Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz.’ desen, inkârcılar ‘Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür.’ derler.”

⁴² Tâhâ, 20/14. “Şüphe yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”

⁴³ Bakara, 2/115. “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”

Eserde bazı hadîs metinlerinin iktibas şeklinde verildiği görülmektedir. Bu kısımda bunlardan örnekler verilmiştir.

- Vâiz, ashâbın her birinin ilimde derin vukûfiyeti olduğunu, gökteki yıldızlar gibi yol gösterebileceklerini, onlara uyanların da hidâyete ereceğini, ilgili hadîs rivâyetini de naklederek şöyle dile getirmiştir:

Her biri kâmil mükemmel fi'l-⁶ulûm
Din göğinde hem bulardur *ke'n-nücûm* (75)

Çankısına tâbi⁶ olursa kişi
Bil hidâyet irişür oñar işi (76)

Çâle'n-nebiyyü ⁶aleyhi's-selâm aşhâbi ke'n-nücûmi iktedeytüm ihtedeytüm⁴⁴

- Müellif, Hz. Peygamber'in nurunun ve âlemin yaratılmasından söz ederken, bu hususla alakalı olan bir kutsî hadîs rivâyetinden iktibas yapmıştır:

Bu kadar sözden dağı budur murâd
*Kenz-i mahfûh*⁴⁵ tılsımı ola küşâd (216)

C. Kara Vâiz'in Mevlid'inin Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ile Mukâyesesi

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı eserinin kolay anlaşılır bir üsluba sahip olması, eserde duygu ve düşüncelerin samimiyetle ifade edilmesi, bu eserin yüzyıllar boyunca beğenilip okunmasını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple *Vesîletü'n-Necât*, kendisinden sonra yazılan mevlidler için örnek niteliğinde olmuştur. Daha sonra kaleme alınan mevlid türündeki eserler gerek şekil, gerekse muhteva açısından Süleyman Çelebi'nin Mevlid'iyle benzerlik göstermektedir. Bu türde eser veren Kara Vâiz de Mevlid'ini yazarken *Vesîletü'n-Necât*'ı görmezden gelememiş ve birçok noktada ondan etkilenmiştir.

⁴⁴ Mecduddîn Ebussaadet el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl fi ehâdisi'r-rusûl*, tahk.: Albulkadir el-Arnaut, 1. Baskı, Mektebetü'l-Halvânî, 1329 (h.), VIII/6369. "Ashâbın yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyeti bulursunuz."

⁴⁵ El-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II/2016. "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım."

Kara Vâiz'in *Vesîletü'n-Necât*'tan etkilendiği ve ayrıldığı hususlar, şekil ve muhteva bakımından aşağıda ele alınmıştır.⁴⁶

1. Şekil

Vesîletü'n-Necât, aruzun *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* kalıbıyla yazılmış, sadece bir bölümünde *mefûlü/ fâilâtü/ mefâilü/ fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Ancak Kara Vâiz'in Mevlid'i çoğunlukla *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* kalıbıyla yazılmışsa da bunun yanında eserde *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün, mef'ûlü /mefâilü/ mefâilü/ feûlün-mefûlü/ feûlün, müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün, mef'ûlü/ fâilâtün/ mef'ûlü/ fâilâtün* şelindeki aruz kalıpları da kullanılmıştır.

Beyit sayısı itibarıyla da iki mevlid arasında farklılık söz konusudur. *Vesîletü'n-Necât* bazı ihtilaflarla birlikte 700'ü aşkın beyit sayısına sahipken, Kara Vâiz'in Mevlid'i 2281 beyit ve 12 murabba ile Süleyman Çelebi Mevlid'inin üç katından daha fazla bir hacme sahiptir. Bu uzunluk, eserde daha fazla nazım şekli kullanmayı da beraberinde getirmiştir. Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan eserlerde monotonluğu kırmak amacıyla farklı nazım şekilleri kullanmak bir gelenek haline gelmiştir. Süleyman Çelebi de bu sebeple mesnevî dışında nazım şekli kullanmıştır; ancak daha uzun olması sebebiyle Kara Vâiz'in eserinde diğer nazım şekillerinin sayısı daha fazladır.

Her iki eserde de kafiye çeşitlerinden tam ve yarım kafiye sıkça kullanılmakla birlikte iki eserde de rediflere yer verilmiştir.

Vesîletü'n-Necât'ta konu başlıklarının sayısı 16'dır ve bunlar Arapça olarak verilmiştir. Kara Vâiz'in Mevlid'inde ise 25 adet konu başlığı vardır. Bu başlıklarda da Arapça, Farsça ve Türkçe şeklinde birkaç dil kullanılarak çeşitlilik sağlanmıştır. Kara Vâiz, Farsça beyitlere de yer vererek bu çeşitliliği manzumede de göstermiştir.

⁴⁶ Bu mukâyesede, Faruk Timurtaş tarafından hazırlanan Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'indeki, "Eski ve Asıl Metin" den faydalanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Faruk Timurtaş, *Mevlid*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, ss. 4-85.

2. Muhteva

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Kara Vâiz'in Mevlid'ine konu olarak da etki etmiş ve iki mevlidde de benzer konular işlenmiştir. Ancak Süleyman Çelebi bazı hususları kısa tutarken, Kara Vâiz daha da detaylandırarak sunmuştur. Örneğin *Vesîletü'n-Necât'* ta miraç hadisesi yaklaşık 60 beyitle anlatılmış, ancak Kara Vâiz'in Mevlid'inde bu hadise birkaç başlıkta işlenerek çok daha detaylı ve uzun bir şekilde ifade edilmiştir. Yine bunun gibi Kara Vâiz, Hz. Peygamber'in mucizelerini Süleyman Çelebi'den daha ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve okuyucuya nasihatlere de daha fazla yer vermiştir. İki mevlidde de paralel konular işlense de Süleyman Çelebi'nin eserinde dile getirdiği Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden, Kara Vâiz'in Mevlid'inde bahsedilmemiştir. Kara Vâiz'in münâcât ile son bulan eserinin devamına bazı hikâyeler eklenmişse de, bunlar metne dâhil edilmemiştir. Nitekim bu tarz eklemeler *Vesîletü'n-Necât'*ın bazı nüshalarında da görülmüştür ve bunlar mevlid metninden ayrı tutulmuştur. Ancak Kara Vâiz'in eserinde Hz. Peygamber'in vefatı öncesi anlatılırken yer verilen Ukâşe hikâyesi, mevlidin içerisinde ifade edilmesi sebebiyle metne dâhil edilmiştir. Vâiz'in Mevlid'indeki bir başka farklı husus da, beş bölüm başlığının "Kıssadan Hisse" şeklinde verilmiş olmasıdır. Bu şekilde müellif, o bölümlerde anlattığı mevzulara dikkat çekmek istemiş olabilir.

Kara Vâiz'in, eserini *Vesîletü'n-Necât'*ın etkisinde kaleme aldığı, beyitlerdeki benzerlikten rahatlıkla fark edilmektedir. Bazı beyitler Süleyman Çelebi'nin Mevlid'indeki ile aynıdır, bazı beyitler ise benzer ifadedir. Vâsita beyitleri de tıpkı *Vesîletü'n-Necât'* taki gibidir:

KARA VÂİZ MEVLİD'İ	SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİD'İ
Haşre dek ger söylenürse bu kelâm Nice haşır ola bu olmaya tamâm	Haşre dek ger dinilürse bu kelâm Nice haşır ola bu olmaya tamâm
Ger dilersiz bulasız oddan necât Aşkile derdile eydün es-salât	Ger dilersiz bulasız oddan necât Işk ile derd ile eydün es-salât

Bunun dışında Kara Vâiz'in zikrettiği diğer vâsita beyitleri de şöyledir:

Tâ kıyâmet söylenürse bu kelâm
Binde biri olmaya bunun tamâm

Pes bu âlem tâ ki tutdukca nizâm
Diyelüm hoş es-salâtü ve's-selâm

Bu beyitlerden ilki *Vesîletü'n-Necât'* ta sadece bir kez zikredilmiştir.⁴⁷ Bunun dışında, iki mevlid arasındaki benzer beyitlere şu örnekler verilebilir:

	KARA VÂİZ MEVLİD'İ	SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİD'İ
	Aşkile Allâh dise bir kez lisân Dökülür cümle günâh misl-i hazân (5)	Bir kez Allah dise ışık ile lisân Dökülür cümle günâh misl-i hazân (5) ⁴⁸
246	İsm-i pâkin pâk olur zikir eyleyen Her murâda irişür Allâh diyen (10)	İsm-i pâkin pâk olur zikir eyleyen Her murâda irişür Allâh diyen (6)
OMÜİFD	Hak Teâlâ çün yaratdı Âdemi Kıldı Âdemle müzeyyen âlemi (286)	Hak Teâlâ çün yaratdı Âdem'i Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi (119)
	Âmine hâtûn Muhammed anası Bir sadefdür kim nebi dür dânesi (304)	Âmine hâtûn Muhammed anesi K'ol sadefdün oldı ol dür dânesi (142)
	Oldı Abdullâhdan ol dem hâmile Geçdi niçe hefte mâh eyyâmile (305)	Çünkü Abdullâh'dan oldı hâmile Vakt irişdi hafta vü eyyâm ile (143)
	Anası dahi neler gördi neler Görüben işitdüğini nakl ider (318)	Ol gice kim toğdı ol hayrî'l-beşer Anası anda neler gördi neler (185)
	Dahi hem gördüm hevâda bir döşek Döşedi hoş vechile anı melek (328)	Hem havâ üzre döşendi bir döşek Adı Sündüs döşeyen anı melek (192)
	Bu senün oğlun gibi hiçbir oğul Yaradılalı cihân gelmiş değül (352)	Didiler oğlun gibi hiçbir oğul Yaradılalı cihân gelmiş değül (200)
	Bu senün oğlun gibi kadri halîl Bir anaya virmemişdür ol Celîl (353)	Bu senün oğlun gibi kadri cemîl Bir anaya virmemişdür ol Celîl (201)

⁴⁷ Faruk Timurtaş, *Mevlid*, s. 35.

⁴⁸ Süleyman Çelebi *Mevlid*'inin beyit örneklerindeki bu numaralar, Faruk Timurtaş'ın hazırladığı *Mevlid* adlı eserin "Eski ve Asıl Metin" bölümündeki beyit numaralarını ifade etmektedir.

Sâve bahri yere geçdi ser-te-ser Kimse bulmadı sudan anda eser (404)	Sâve bahri yire geçdi serteser Kimse anda bulmadı sudan eser (265)
Ol mecûsiler odı kim var idi Niçe bin yıllardı kim yanar idi (405)	Ol mecûsiler odı kim var idi Nice yıllar idi kim yanar idi (266)
Nur idi başdan ayağa gevdesi Yere düşmezdi anuñçün gölgesi (664)	Nur idi başdan ayağa göğdesi Bu ayândur nurun olmaz gölgesi (297)
Akl-ı tâvûs yine açdı perr ü bâl Tâ ki cevânile arz ide Cemâl (1006)	Akl tâvûsı açdı giri perr ü bâl Tâ ki cevân ile göstere Cemâl (339)
Her biri kutluladı mî'râcını Didi urundun saâdet tâcını (1197)	Her biri kutluladı mî'râcını Didi urundun saâdet tâcını (369)
Pes didi kim içerü gel yâ melek Yerine yetür ne ise Hak dilek (2001)	Didi Azrâil'e kim gel yâ melek İşlegil her ne ise Hak'dan dilek (594)
Tâ irişince bulara vakt-i mevt Cehd idüp itmeyeler bir vakti fevt (2132)	Tanrı emrin kılmayalar hiç fevt Tâ irişince bulara vakt-i mevt (602)
Gördiler bununile olur değül Ağlamagile giden gelür değül (2192)	Gördiler böyle ile olur değül Bildiler anda varan gelür değül (651)

Sonuç

1. Kara Vâiz'in Mevlid'i, şimdiye dek bu isimle kaynaklarda geçmemesi açısından önem taşımaktadır. Ancak daha da önemlisi, bu eserin müellifinin kim olduğu konusudur. Müellifin Mevlid içerisinde çoğunlukla "Vâiz" mahlasını kullanması, bizi "Vâiz" şeklinde bilinen tek mevlid şairine götürmüştür. O da, *Keşfü'z-Zunûn*'da adı geçen Muhammed b. Hamza el-Arabî'dir. Kâtip Çelebi bu kişi için "Vâiz şeyh" ifadesini kullanarak mevlid şairi olduğunu belirtmiş ve başka bir bilgi vermemiştir. Kınalızade Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi tezkirelerinin Atâ (Üsküplü) maddesinde nakledilen anekdotta, "Arap Vâiz" isimli bir mevlid şairinden bahsedilmiştir. Yani Kâtip Çelebi'nin söz ettiği kişi, Üsküplü Atâ ile aynı dönemde (XV. yy. sonu, XVI. yy. başı) yaşamış olan Arap Vâiz olmalıdır. Bununla birlikte Molla Arab şeklinde bilinen Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antakî (ö. 938/1531) de "Vâiz Arab", "Arap Vâiz" lakaplarını taşımaktadır. Kaynaklarda Molla Arab'ın da bir mevlidi olduğu kaydedilmekte, ancak bu eserin nerede bulunduğu hakkında bilgi verilmemektedir. Molla Arab'ın da aynı tarihlerde yaşamış olması, tezkirelerde geçen

“Arap Vâiz”in, yine bu lakapla bilinen Molla Arab olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Buradan hareketle, *Keşfüz’-Zunûn*’da iki ayrı kişi olarak verilmiş Muhammed b. Hamza el-Arabî ile Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antakî aynı kişi olmalıdır. Mevlid türüyle ilgili yapılan araştırmalarda “Vâiz” mahlaslı başka bir mevlid şairine rastlanmamıştır. Bu sebeple söz konusu mevlidin, yine mevlid şairi olduğu bilinen ancak bu eserin yerini tespit edilemeyen, “Vâiz” mahlaslı Molla Arab’a ait olduğu ihtimali çok yüksek görünmektedir.

2. Ulaşılan üç nüshanın mukâyesesi sonucunda 2281 beyit ve 12 murrabadan oluşan bir metin ortaya çıkmıştır. Bu beyit sayısı eserin, uzun mevlidler arasında ve ilk dönem mevlidlerinden olduğu söylenebilir. Zira bu konuda yapılan araştırmalara göre, mevlid türünün ortaya çıktığı ilk iki asırda (XV-XVI. yy.) uzun veya orta uzunlukta mevlidler yazılmış, ilerleyen yüzyıllarda mevlidlerin beyit sayıları oldukça azalmıştır.

248

OMÜİFD

3. Çalışmanın konusu olan mevlid metni, 16. yüzyılın dil özelliklerini taşımaktadır. Her ne kadar şimdiye dek eserin isminin duyulmaması, Atâ tarafından hatalarla dolu olarak bulunması söz konusu ise de, dil ve üslup bakımından bu eser, değersiz değildir. Bilakis vezin, kafiye yönüyle başarılı bile sayılabilir. Müellifi daha çok dinî ilimlerle meşgul olmuşsa da, edebî yönü zayıf bir şair olarak görülmemelidir.

4. Vâiz, mesnevî nazım şekliyle yazdığı eserde, gelenek olduğu üzere, monotonluğu kırmak için gazel, kasîde, müstezad gibi farklı nazım şekillerine yer vermiştir. Çoğunlukla *fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn* kalıbıyla yazmışsa da, farklı aruz kalıplarını da kullanmıştır. Şairimiz, Mevlid’ini 25 bölüme ayırmış ve bu bölümlerin bazısını Arapça, bazısını Farsça ve bazısını da Türkçe başlıklandırmıştır.

5. Eserde müellif, mevlid türünün içeriğine uygun olarak Hz. Peygamber’in nurunun yaratılışını, bu nurun Hz. Âdem’den Hz. Abdullah’a ulaşmasını, Hz. Âmine’nin hamileliği ve bu dönemde meydana gelen mucizeleri, Hz. Peygamber’in doğumu ve doğumla birlikte gerçekleşen

mucizeleri konu edinmiştir. Bunlarla birlikte Vâiz, bazı mevlidlerde bulunup bazılarında bulunmayan miraç hadisesi, Hz. Peygamber’in sütaneye verilmesi, Hz. Muhammed’in mucizeleri, şemâili, güzel ahlâkı, vefatı gibi hususlara da Mevlid’inde geniş ölçüde yer vermiş ve birçok yerde okuyucuya nasihat etmiştir.

6. Eserde, diğer dinî-edebî türlerde olduğu gibi âyet ve hadîs kullanımlarına da sıkça rastladık. Mevlid’de Vâiz, bazı yerlerde “*Kâle’llâhü Teâlâ*” ve “*Kâle’n-nebiyyü aleyhi’s-selâm*” ile başlayarak âyet ve hadîsin tamamını yahut bir kısmını yazmıştır. Âyet ve hadîsleri bazen manzumenin içinde iktibas şeklinde, bazen de manzumenin dışında vermiştir. Çalışmada bu âyet ve hadîs iktibaslarından bazı örnekler sunulmuştur. Ardından Vâiz’in Mevlid’i, mevlid türü içerisinde çok özel bir yere sahip olan *Vesiletü’n-Necât*’la mukâyese edilmiştir.

Kaynakça

- el-Aclûnî, Şeyh İsmâil B. Muhammed, Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs, 3. Baskı, Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1408 (h.), I/1320.
- Aksoy, Hasan, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD), İstanbul 2007, c. 5, sayı: 9.
- Aksoy, Hasan, “Mevlid (Türk Edebiyatı)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, c. 29.
- Aksoy, Hasan, “Türk Edebiyatında Mevlidler”, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 11.
- Âşık Çelebi, Meşairü’ş-Şuarâ, haz.: G.M. Meredith Owens, Londra 1971.
- Âşık Paşa, Garîb-Nâme, Kemal Yavuz (Haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.
- Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyeetü’l-Ârifin, Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Müellifin, haz.: İbnülemin Mahmud Kemal İnal ve Avni Aktuç, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, c. 2.
- Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, c. 1.
- el-Cezerî İbnü’l-Esîr, Mecduddîn Ebussaadet El-Mübârek B. Muhammed, Câmiu’l-usûl fî ehâdîsi’r-rusûl, tahk.: Albulkadir el-Arnaut, 1. Baskı, Mektebetü’l-Halvânî, 1329 (h.), VIII/6369.
- Coşan, M. Esad, “İslâmî Türk Edebiyatı’nda Ukkâşe Hikâyesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1983, c. 26.

- Doğru, Rabia, Kara Vâiz'in Mevlid'i (Metin-İnceleme), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, çev.: Rüştü Balcı, 9. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, c. 4.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Köksal, M. Fatih, Mevlid-Nâme, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Kur'ân-ı Kerîm Meali, haz.: Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, 10. Baskı, Ankara 2006.
- Mazioğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Türkoloji Dergisi, Ankara 1974, VI, sayı: 1.
- Mecdi Mehmed Efendi, Hadâiku'ş-Şakâik, haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Okiç, M. Tayyip, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri", Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Mecmuası, 1, 1975, ss. 27-35.
- Özcan, Tahsin, "Molla Arap", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, c. 30.
- Pala, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, 9. Baskı, L&M Yayınları, İstanbul 2002.
- Pekolcay, Necla, Mevlid, 5. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Sarı, Mevlut, El-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yayınları, İstanbul.
- Süreyya, Mehmed, Sicill-i Osmânî, çev.: Seyit Ali Kahraman, haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c. 3.
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Şener, Halil İbrahim ve Yıldız, Âlim, Türk İslâm Edebiyatı, 3. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.
- Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra, İstanbul: İttifak Matbaası, 1931.
- Taşköprülüzâde İsamuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, Eş-şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, çev.: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Timurtaş, Faruk, Mevlid, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

